

VÝZNAM UDRŽIAVACIEHO ČINITEL'A UMELEJ OSVETĽOVACEJ SÚSTAVY

Richard Drahoš¹⁾²⁾, Milan Drahoš¹⁾

¹⁾ D2R engineering, s.r.o., Na letisko 42, 058 01 Poprad, Slovensko, d2r@d2r.sk

²⁾ Technická univerzita v Košiciach, Strojnícka fakulta, Katedra environmentalistiky a riadenia procesov, Park Komenského 5, 042 00 Košice, Slovensko, richard.drahos@d2r.sk

ÚVOD

Optimálne svetelné podmienky na pracoviskách z umelej osvetľovacej sústavy je možné zabezpečiť len vzájomným zosúladením a ovplyvňovaním článkov reťazca: umelý svetelný zdroj - svietidlo – pracovný priestor/technológia – človek.

Kvantitatívne požiadavky na umelé osvetlenie pracovísk a pracovísk bez denného osvetlenia sú vyjadrené najnižšie prípustnými hodnotami udržiavanej osvetlenosti $\bar{E}_{m,p}$ s prihliadnutím na trvanie pobytu zamestnancov na pracovisku alebo v jeho funkčne vymedzenej časti a na zrakové nároky pracovných úloh (činností).

Pod pojmom udržiavaná osvetlenosť $\bar{E}_m$ sa rozumie hodnota, pod ktorú priemerná osvetlenosť danej plochy nemá klesnúť v dobe keď sa má urobiť údržba osvetľovacej sústavy [1].

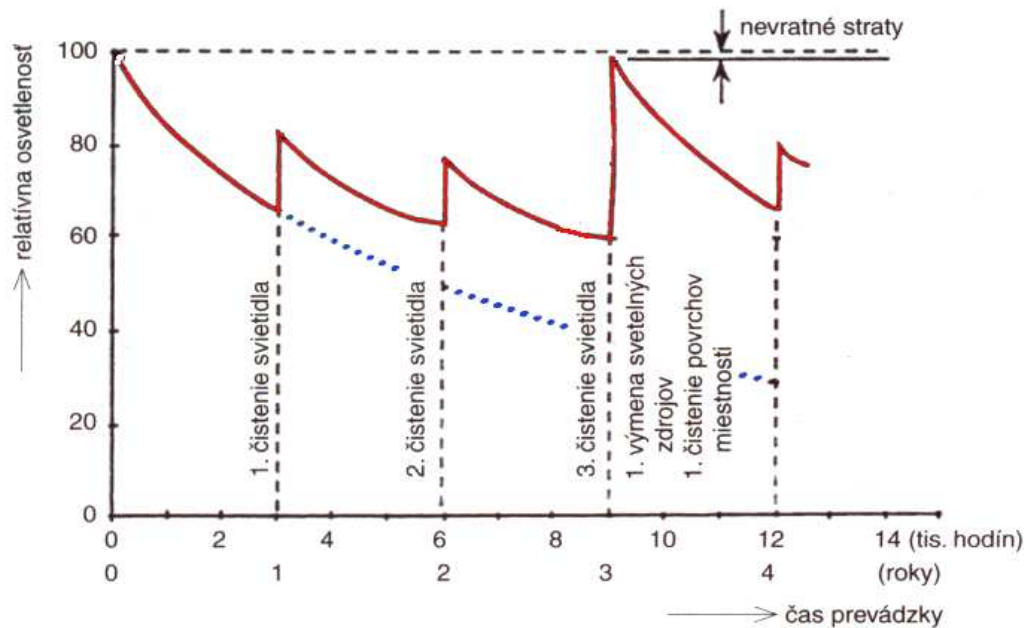
Podrobnosti o požiadavkách na denné, umelé a združené osvetlenie pracovísk a pracovísk bez denného osvetlenia sú ustanovené vo vyhláške MZ SR č. 541/2007 Z.z. [2] v znení vyhlášky MZ SR č. 206/2011 Z.z. [3] (ďalej len „vyhláška“).

STRATY SVETELNÉHO TOKU OSVETĽOVACEJ SÚSTAVY

Každá umelá osvetľovacia sústava od okamihu uvedenia do prevádzky sa postupne znehodnocuje. Straty svetelného toku sú spôsobené usadzovaním nečistôt na povrchu svetelných zdrojov a na optických častiach svietidiel a starnutím svetelných zdrojov a svietidiel. K zníženiu osvetlenosti prispieva aj znečistenie svetelne aktívnych vnútorných plôch (povrchov) pracoviska. Na obrázku 1 je znázornená zmena osvetlenosti v priebehu prevádzky (života) umelej osvetľovacej sústavy [4].

Zmeny svetelného toku majú charakter vratných a nevratných zmien. Vratné zmeny sa môžu zlepšiť bežnou (rutinnou) údržbou, tzn. v pláne údržby sa zavedie cyklus čistenia svetelných zdrojov a svietidiel vrátane svetelne aktívnych vnútorných plôch priestoru. Nevratné zmeny sú vlastné osvetľovacej sústave a nedajú sa zlepšiť bežnou údržbou. K nevratným zmenám patrí napr. starnutie a degradácia materiálov (žltnutie plastov, strata odrazivosti hliníkových prvkov a pod.).

Časovú stratu svetelného toku je nutné odhadnúť už v štádiu projektovania umelej osvetľovacej sústavy a do výpočtu zahrnúť „korekciu“ vo forme udržiavacieho činiteľa. Udržiavací činiteľ vyjadruje pomer udržiavanej osvetlenosti k začiatočnej osvetlenosti (priemerná osvetlenosť novej osvetľovacej sústavy) a závisí od pracovných charakteristík svetelných zdrojov a predradníkov, od druhu svietidiel, od stavu pracovného prostredia a plánu údržby.

Obr. 1 Zmena osvetlenosti v priebehu prevádzky osvetľovacej sústavy

UDRŽIAVACÍ ČINITEL'

Udržiavací činiteľ osvetľovacej sústavy *MF* (maintenance factor) sa skladá z týchto zložiek:

- činiteľ poklesu svetelného toku zdrojov *LLMF*
- starnutie svetelných činiteľa funkčnej spoľahlivosti svetelných zdrojov *LSF*
- činiteľa znečistenia svietidiel a starnutia materiálov svietidiel *LMF*
- činiteľa znečistenia povrchov miestností – aktívnych plôch priestoru *RSMF*.

Celkový udržiavací činiteľ je násobkom jednotlivých zložiek:

$$MF = LLMF \times LSF \times LMF \times RSMF$$

Metodický návod na určenie celkového udržiavacieho činiteľa je uvedený v dokumente CIE 97:2005 [5].

Podľa čl. 4.10 normy STN EN 12464-1:2011 [6] projektant umelej osvetľovacej sústavy musí:

- určiť udržiavací činiteľ a uviesť zoznam všetkých predpokladov pri stanovení jeho hodnoty,
- navrhnúť osvetľovaciu sústavu, ktorá je vhodná pre dané prostredie,
- pripraviť komplexný plán údržby, ktorý obsahuje intervaly čistenia svietidiel, svetelné aktívnych plôch priestoru a výmeny svetelných zdrojov.

Navrhovaná osvetľovacia sústava, ako aj plán údržby má zabezpečiť také svetelné podmienky, aby počas prevádzky osvetľovacej sústavy nedošlo k výraznému zníženiu hodnoty celkového udržiavacieho činiteľa a tým k poklesu hodnoty priemernej osvetlenosti E_{priem} pod najnižšiu prípustnú hodnotu udržiavanej osvetlenosti $\bar{E}_{m,p}$ uvedenú v normách alebo právnych predpisoch.

UPLATNENIE UDRŽIAVACIEHO Činiteľa PRI NÁVRHU OSVETLENIA

Už pri návrhu umelej osvetľovacej sústavy sa má zohľadniť hodnota udržiavacieho činiteľa, aby v čase plánovanej údržby sústavy nepoklesla osvetlenosť na porovnávacej rovine pod najnižšie prípustnú hodnotu udržiavanej osvetlenosti $\bar{E}_{m,p}$. Príklad uplatnenia udržiavacieho činiteľa pri návrhu osvetľovacej sústavy je na obrázku 2.

The screenshot shows a software dialog box titled "Vlastnosti místnosti" (Room Properties) with a close button (X) in the top right corner. It has three tabs: "Základní rozměry", "Odrážnosti povrchů", and "Údržba" (Maintenance). The "Údržba" tab is active. Under "Udržovací činitel" (Maintenance coefficient), there are two radio buttons: "Počítat dle normy" (checked) and "Zadat". Below are four input fields: "Interval výměny zdrojů" (0 [hodin]), "Interval čištění svítidel" (12 [měsíců]), "Interval obnovy povrchů" (36 [měsíců]), and "Funkční spolehlivost" (1.00 [-]). Under "Udržovací činitel přímý" (Direct maintenance coefficient) is 0.800 [-], and "Snížení odraznosti" (Reduction of reflectance) is 0.800 [-]. On the right, "Čistota prostředí" (Environment cleanliness) has five radio buttons: "1 velmi čisté", "2 čisté" (checked), "3 průměrné", "4 špinavé", and "5 velmi špinavé". Below that, "Výměna zdrojů" (Source replacement) has two radio buttons: "Individuální" (checked) and "Skupinová". At the bottom are "OK", "Storno", and "Nápověda" buttons.

Obr. 2 Uplatnenie udržiavacieho činiteľa pri návrhu osvetlenia

UPLATNENIE UDRŽIAVACIEHO Činiteľa PRI OBJEKTIVIZÁCII OSVETLENIA MERANÍM

Vplyv znečistenia svietidiel a povrchov odrážajúcich svetlo a vplyv starnutia svetelných zdrojov na danom pracovisku v čase merania celkového umelého osvetlenia je zohľadnený v nameraných hodnotách osvetlenosti na porovnávacej rovine a tým aj v priemernej hodnote osvetlenosti E_{priem} .

Vzhľadom na skutočnosť, že od času merania až do času plánovanej údržby (čistenia svietidiel a svetelných zdrojov alebo výmeny svetelných zdrojov) naďalej dochádza k poklesu svetelného toku sa pri objektivizácii, tzn. pri stanovení posudzovanej hodnoty priemernej osvetlenosti $E_{R,\text{priem}}$ sa okrem hodnoty neistoty merania U v percentách má zohľadniť aj hodnota udržiavacieho činiteľa

$$E_{R,\text{priem}} = E_{\text{priem}} \times U \times MF \quad \text{kde } U = 1 - \frac{U(\%)}{100}$$

Z ustanovenia § 6 ods. 2 vyhlášky vplyva, že požiadavky na celkové osvetlenie z umelej osvetľovacej sústavy pracoviska alebo jeho funkčne vymedzenej časti sú splnené, ak

$$E_{R,\text{priem}} \geq \bar{E}_{m,p}$$

Pretože obvykle nie je vypracovaný plán pravidelnej údržby osvetľovacej sústavy, je náročné odhadnúť hodnotu udržiavacieho činiteľa od času merania do času pravidelnej údržby a jeho hodnota sa stanovuje kvalifikovaným odhadom.

ZÁVER

Z uvedených skutočností vyplýva, že už v štádiu projektovania umelej osvetľovacej sústavy pracoviska sa má zohľadniť celkový udržiavací činiteľ a v pláne údržby, ktorý je súčasťou projektovej dokumentácie sa má stanoviť interval a rozsah údržby danej osvetľovacej sústavy.

Prax však ukazuje, že pravidelná údržba sa podceňuje a preto dochádza k ekonomickým stratám spôsobených nevhodnými svetelnými podmienkami na pracoviskách, ktoré vplyvajú na zrakovú únavu a tým aj na nižšiu produktivitu a kvalitu práce.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- [1] STN EN 12665:2011 Svetlo a osvetlenie. Základné termíny a kritériá na stanovenie požiadaviek na osvetlenie
- [2] Vyhláška MZ SR č. 541/2007 Z.z. o podrobnostiach a požiadavkách na osvetlenie pri práci
- [3] Vyhláška MZ SR č. 206/2011 Z.z. ktorou sa menia dopĺňa vyhláška MZ SR č. 541/2007 Z.z. o podrobnostiach a požiadavkách na osvetlenie pri práci
- [4] Gašparovský D., Mácha M.: Vplyv znečistenia optických častí svietidiel na zmeny ich fotometrických parametrov, SVĚTLO 2/2011
- [5] CIE 97:2005 Údržba vnútorných osvetľovacích sústav (interiérové osvetlenie)
- [6] STN EN 12464-1:2011 Svetlo a osvetlenie. Osvetlenie pracovísk. Časť 1: Vnútorné pracoviská
- [7] Nariadenie vlády SR č. 391/2006 Z.z. o minimálnych bezpečnostných a zdravotných požiadavkách na pracovisko